

MAREK KĘSY

Przemiany cywilizacyjne i kulturowe społeczeństwa informacyjnego

Industrial and Cultural Transformation of the Information Society

Doktor inżynier, Politechnika Częstochowska, Wydział Inżynierii Mechanicznej i Informatyki, Instytut Technologii Mechanicznych, Zakład Automatykacji Produkcji i Technologii, Polska

Streszczenie

Rozwój techniczny oraz szczególne znaczenie nadawane procesom informacyjnym wyznaczyły kierunek przemian cywilizacyjnych. Konieczność dostosowania się człowieka do nowych warunków życia i pracy wywołuje jego przemiany osobowościowe.

Słowa kluczowe: cywilizacja, kultura, społeczeństwo, informacja

Abstract

The technological progress and great importance attribute to information processes have been appointed the direction of industrial transformation. The necessity to recent conditions of life and work calls social and cultural transformation of the person.

Keywords: civillization, culture, society, information

Wstęp

Ostatnia dekada XX oraz początek XXI w. to okres powstania i rozwoju społeczeństwa informacyjnego. Terminu *społeczeństwo informacyjne* używa się do określenia społeczności znajdującej się na odpowiednio wysokim poziomie rozwoju technologicznego, dla której informacja jest najcenniejszym i powszechnie wymienianym dobrem (Golka, 2008, s. 79–82) intensywnie wykorzystywanym w życiu gospodarczym, społecznym, kulturowym oraz politycznym, traktowanym jako szczególny zasób niematerialny, równoważny, a w niektórych przypadkach nawet cenniejszy od dóbr materialnych. To społeczeństwo, które posiada bogate środki komunikacji i przetwarzania informacji będące podstawą tworzenia większości dochodu narodowego oraz zapewniające źródło utrzymania większości ludzi (Szewczyk, 2007, s. 18). Dla jego przedstawicieli kompu-

ter, sieć internet i wszystkie techniki cyfrowe stają się jednym z najważniejszych aspektów życia i pracy.

Szczególne znaczenie nadawane informacji pozwala traktować ją w kategoriach tzw. wartości niematerialnej, równoważnej lub w niektórych przypadkach cenniejszej od zasobów materialnych. Rola informacji w życiu współczesnego człowieka wywołuje intensyfikację działań związanych z jej pozyskiwaniem, gromadzeniem i przetwarzaniem, a także przesyłaniem. Rozwiązaniem problemów związanych z przetwarzaniem rosnących ilości informacji stał się komputer, z kolei problemy komunikacyjne rozwiązała sieć internet. Powszechność ich stosowania w życiu prywatnym i pracy zawodowej stała się jednym z podstawowych wyróżników charakteryzujących społeczeństwo informacyjne, nazywane również społeczeństwem wiedzy, telematycznym lub ponowoczesnym.

Rozwój cywilizacyjny powoduje, że współczesne społeczeństwo zostało „przeziąknięte” techniką, a techniczne rozwiązania stały się „częścią jego natury”. W procesie rozwoju zachodzą różnorodne interakcje między techniką a społeczeństwem. Społeczeństwo opracowuje technikę, świadomie ją zmienia i wykorzystuje, a jednocześnie jest przez nią kształtowane oraz ponosi konsekwencje jej rozwoju. Konieczność dostosowania człowieka do nowych warunków życia i pracy wywołuje jego przemiany osobowościowe rozpatrywane w wymiarze społecznym i kulturowym.

Rozwój cywilizacyjny

Współczesne rozwiązania techniczne oraz perspektywy coraz bardziej dynamicznego postępu technologicznego spowodowały powstanie nowego modelu społeczeństwa. Podstawą techniczną warunkującą powstanie społeczeństwa informacyjnego stał się komputer. Łatwość integracji z urządzeniami technicznymi i oprogramowaniem użytkowym sprawia, że stał się on uniwersalnym środkiem przetwarzania danych. Najważniejszym czynnikiem procesowym w obszarze komunikacji międzyludzkiej stało się „dopełnienie” komputera – sieć internet. Powszechności ich zastosowania sprzyjają tendencje rosnących mocy obliczeniowych i miniaturyzacji komputerów oraz systematycznego powiększania zasięgu sieciowego, stwarzając możliwość wykorzystania w dowolnym czasie i w praktycznie każdym „cywilizowanym” miejscu.

W praktyce wykorzystanie komputera i sieci internet sprowadza się do: komunikacji z innymi ludźmi (poczta elektroniczna, portale społecznościowe), wyszukiwania informacji, zakupów on-line, możliwości kształcenia (platformy e-learningowe), korzystania z usług bankowości elektronicznej, kontaktów z urzędami administracji publicznej. Ich zastosowanie wykazuje szczególną efektywność w obszarze reklamy – nie tylko produktów handlowych w tradycyjnym rozumieniu, ale także w szeroko rozumianym marketingu politycznym. Szczególne znaczenie przypisywane informacji sprawiło, że nowoczesna platforma komunikacyjna stała się wyjątkowo atrakcyjna dla sektora medialnego.

Wydaje się, iż żadne narzędzie nie zdominowało dotychczas życia człowieka bardziej niż komputer „połączony” z siecią internet. Przedstawione przykłady zastosowań wskazują, iż technologie informacyjne obejmują praktycznie wszystkie aspekty i obszary życia współczesnego człowieka, stając się stopniowo swoistą totalnością, od której nie sposób się wyłączyć, bez której nie sposób żyć i której nie sposób bagatelizować.

Rozwój technologii informacyjnych przyspieszył procesy globalizacji, eliminując ograniczenia, jakie dotychczas stwarzał czynnik geograficzny. Ścisłe przyporządkowanie systemów społeczno-gospodarczych określonym obszarom geograficznym zostało praktycznie wyeliminowane. Procesy globalizacji powodują zacieranie się różnicowania gospodarczego, struktur społecznych oraz odmienności kulturowej.

Technika jest dziś najważniejszym impulsem napędowym cywilizacyjnych przemian, a nauka główną siłą wytwórczą. Nowe wynalazki i nowe technologie mogą ułatwić (bądź utrudnić) życie człowieka, wpływać znacząco na stan bezpieczeństwa narodowego, naruszać lub przywracać równowagę ekologiczną biosfery, a nade wszystko oddziaływać na kształt życia społecznego oraz zmieniać dotychczasowe wzory kultury (Borkowski, 2001, s. 8).

Przemiany cywilizacyjne w społeczeństwie informacyjnym

Zmiany techniczne wskazują na konieczność dostosowania się społeczeństwa do nowych warunków życia i pracy. Przemiany społeczne zawsze zachodzą z pewnym „cywilizacyjnym opóźnieniem” w stosunku do wynalazków i nowinek technicznych. Przemiany dotyczą człowieka zarówno w aspekcie społecznym (zbiorowym), jak i w wymiarze jednostkowym (kulturowym – osobowym). W dłuższych okresach nowatorskie technologie i rozwiązania techniczne spotykają się z akceptacją społeczną, wyznaczając zarazem nowe formy postępowania – często nowy sposób życia. W okresach przejściowych dochodzi do procesu socjalizacji, która prowadzi do przemian osobowościowych mających swój wyraz w przyjmowanych lub akceptowanych systemach wartości, normach i standardach moralnych, wzorach kulturowych itp.

Postęp techniczny doprowadził do niezwyklego wzrostu produkcji i konsumpcji. Idea konsumowania większych ilości lepszych jakościowo rzeczy miała uczynić życie człowieka bardziej szczęśliwym i satysfakcjonującym, współcześnie jednak stała się celem samym w sobie. Konsumpcjonizm przerodził się w sposób ucieczki od nudy i apatii powodowanej poczuciem bezsensu życia, przybierając nie tylko formę nabywania towarów i usług, ale i spędzania czasu wolnego oraz rozrywki w świecie mediów elektronicznych (Borkowski, 2001, s. 12). Tożsamość wykreowanego typu osobowości człowieka opiera się na gotowych wzorcach przekazywanych przez reklamę i „kupowanych” w sklepach. Uleganie technikom socjotechnicznym promującym konsumpcjonizm prowadzi do ukształtowania tzw.

postaw zewnątrzsterowalnych, łatwo ulegających wpływowi innych osób lub środków masowego przekazu – niepewnych osobowościowo, wykazujących nieustanną potrzebę zewnętrznej afirmacji (Daszkiewicz, 2013, s. 94). Proces „zewnętrznego sterowania” człowiekiem wydaje się szczególnie istotny ze względu na fakt, iż współcześnie mamy do czynienia z niedoinformowaniem, przeinformowaniem albo z informowaniem w sprawach nieważnych lub drugorzędnych czy wręcz szkodliwych, jak również ze świadomym dezinformowaniem, czyli kłamstwem lub manipulowaniem. Wszystko to – paradoksalnie – jest łatwiejsze do realizacji w społeczeństwie informacyjnym niż w jakimkolwiek innym typie społeczeństwa (Golka, 2008, s. 111). Ponadto sposób przekazu medialnego oraz zawarte w nim treści prowadzić mogą do zjawiska „klonowania” ludzi – ludzi o podobnym sposobie myślenia, przeżywania i funkcjonowania (Podgórski). Połączenie postaw sterowalnych ze świadomie ukierunkowanym przekazem medialnym skutkować może powstaniem różnego rodzaju wspólnot i społeczności obywatelskich. Ich funkcjonalne podstawy oraz rola pełniona w demokratycznym państwie wydają się słuszne, jednak nieodpowiedzialne nadużywanie praw i swobód obywatelskich w kontekście wyznaczonych celów politycznych, wyznawanych ideologii lub promowanych światopoglądów prowadzić może do destabilizacji sytuacji w demokratycznym państwie, chaosu i anarchii. Paradoksalnie, dochodzić może do absurdalnych sytuacji, w których fundamentalne podstawy demokracji stanowią zagrożenie – dla demokracji.

Globalizacja w powiązaniu ze współczesnymi trendami gospodarczymi i sytuacją polityczną nasiliła procesy migracji ludności, co z kolei przyczynia się do istotnych transformacji życia społecznego. Wydaje się, iż technologie informacyjne były czynnikiem sprawczym procesów migracyjnych, przybliżając standardy życiowe w innych krajach oraz kulturę innych narodów. Procesy migracyjne przyczyniły się z kolei do dezorganizacji istniejących form życia społecznego, stwarzając podstawy dla osłabienia więzi rodzinnych oraz uniwersalnych wartości i norm moralnych. Niejako w zamian technika dostarcza wygodne w zastosowaniu, niezależne od czasu i miejsca urządzenie komunikacyjne (sieć internet) będące uzupełnieniem lub substytutem dla tradycyjnych form relacji i związków społecznych. Nadmienić należy, iż w pewnych uzasadnionych przypadkach sieć internet stanowić może jedyną „ekonomicznie” uzasadnioną formę kontaktu podtrzymującą tzw. słabe więzi społeczne, które bez jego udziału zostałyby zerwane, gdyż wysiłku związanego z fizycznymi zabiegami służącymi nawiązaniu lub podtrzymaniu kontaktów nie rekompensują płynące z nich korzyści (Szewczyk, 2007, s. 24).

Przemiany osobowościowe człowieka w społeczeństwie informacyjnym

Przemiany cywilizacyjne zachodzą zawsze w warunkach dezintegracji istniejących zasad życia społecznego i stopniowego lub przebiegającego w sposób gwałtowny zastępowania dotychczasowych reguł regułami nowymi (Czernia-

chowicz, 2008, s. 375). Każda nowa cywilizacja niesie ze sobą nowy styl życia rodzinnego, zmiany w sposobie pracy, odmienne postrzeganie siebie i innych ludzi, nowe formy działalności gospodarczej, nowe konflikty, a przede wszystkim nową świadomość.

Naturalną cechą człowieka wydaje się dążenie do osiągnięcia stabilizacji życiowej. Akceptowalna społecznie ilość cywilizacyjnych zmian wyznaczona była postępowaniem arytmetycznym. Współczesne tempo przemian wykazuje jednak przyrosty wykładnicze. Zachodzące zmiany odczuwalne są nie tylko w formie prostych przyrostów ilościowych lub zmian jakościowych. Każde podwojenie np. ilości produktu na rynku, ilości informacji lub tempa produkcji oznacza zasadniczą zmianę otoczenia i warunków życia człowieka, skazując go na życie w świecie ciągłej zmiany. Szybsze tempo życia relatywnie skracza czas trwania wielu sytuacji, komplikuje strukturę życia społecznego, utrudnia adaptację do zmian, wywołując uczucie niepewności, nietrwałości i tymczasowości codziennego życia. Skracają się czas trwania związków z innymi ludźmi, instytucjami, miejscami (w sensie geograficznym), a nawet odnosi się to do sfery świadomości (przepływ informacji oraz idei). Poprzez osiągnięcia naukowe społeczeństwo kształtuje technikę, będąc zarazem od niej w coraz większym stopniu zależne oraz przez nią „kształtowane”. Niezwykle trafne wydaje się stwierdzenie Wienera (twórcy cybernetyki): „tak radykalnie zmieniliśmy swoje otoczenie, że musimy teraz zmienić samych siebie, żeby w tym nowym otoczeniu móc egzystować” (za: Borkowski, 2001, s. 11–14).

Przyjęcie „mechanistycznej” tezy wskazującej na rozwojowy i jednoznacznie pozytywny wymiar postępu technicznego wydaje się błędem. Ostrożność oceny wydaje się zasadna o tyle, że współcześnie postęp techniczny staje się procesem w dużym stopniu autonomicznym, zaś nauka i technika to żywioł wymykający się spod kontroli swych twórców (Borkowski, 2001, s. 9). Każdy wynalazek lub innowacja techniczna poza wymiarem czysto procesowym wywołuje zmiany społeczne i kulturowe. Analiza przypadków wskazuje, iż rozwój techniczny oprócz pozytywnych przemian życiowych powodować może liczne problemy lub zagrożenia. Moment naukowego sukcesu wskazuje wprost jedynie wynik prac badawczych, a nie konsekwencje wdrożenia lub zastosowania. Rozwój techniki stanowi więc wyzwanie dla człowieka jako podmiotu działania i podmiotu odpowiedzialności, odnosząc je zarówno do twórców (intencjonalność działań), jak i użytkowników (kontrolowalność skutków) (Kiepas, 2014, s. 41).

Współczesny człowiek żyje w zdominowanym informacyjnie środowisku, tzw. antropoinfosferze (Furmanek, 2014, s. 20–21), w którym staje się odbiorcą (podmiotem lub przedmiotem) napływających wielokanałowo, różnorodnych w formie i treści informacji (np. technicznych, gospodarczych, politycznych). Dzisiaj w ogromnym stopniu na danego człowieka wpływają informacje, które do niego docierają lub którymi jest wręcz „bombardowany” (TV, radio, internet,

prasa). Te informacje modelują jego sposób myślenia, decydowania i działania (Podgórski). Funkcjonowanie człowieka w takim środowisku ujawnia się w syndromach skutków (Furmanek, 2013, s. 50). Jednym z bardziej istotnych wydają się przemiany osobowościowe tworzące typ tzw. człowieka ponowoczesnego.

Radykalne zmiany w sposobie funkcjonowania struktur społecznych (np. rodziny, szkoły, zakładu pracy), związane z szerokim dostępem do informacji, rozwojem komunikacji masowej i procesami migracji społecznych, powodują radykalne zmiany w sposobie życia poszczególnych ludzi oraz budowanych więzach międzyludzkich. Dzięki technologiom informacyjnym współczesny człowiek ma możliwość niemal bezpośredniego śledzenia wydarzeń bez ograniczeń lub barier czasowych i przestrzennych. Komunikacja multimedialna w coraz większym stopniu zastępuje tradycyjne formy życia i kontaktów międzyludzkich. Dominacja tego typu kultury medialnej powoduje istotne przemiany w strukturze potrzeb psychospołecznych oraz w hierarchii wartości, prowadząc do zmian postaw nie tylko względem siebie, ale także w odniesieniu do innych osób (Dziewiecki, 2013, s. 147).

Wyróżnikiem współczesnego człowieka wydaje się jego ponadstandardowy indywidualizm, czyli przyznanie jednostce absolutnej wartości i postawienie jej w centrum rzeczywistości jako jedynego kryterium odniesienia i oceny. Wyznacznikami postępowania stają się nie: racjonalność, odpowiedzialność, dobro wspólne, solidarność lub sprawiedliwość społeczna, ale egoizm oraz brak jakichkolwiek barier etycznych. Pierwowzorem indywidualizmu był egoizm ekonomiczny kształtowany przez zasady wolnorynkowej gospodarki i wolnej konkurencji. Z biegiem czasu postawy egocentryczne przeniesione zostały na płaszczyznę społeczną i polityczną. Jedną z konsekwencji indywidualizmu jest absolutyzacja subiektywizmu, w perspektywie której „prawdziwe” staje się to, co dana jednostka sądzi lub chce, by było prawdziwe (Dziewiecki, 2013, s. 148–149). Kreacja własnego „ja” sprawia, że wszystko zaczyna być względne. Relatywizm dopuszcza zmienność ocen norm i wartości logiczno-poznawczych, etycznych i estetycznych. Filozofia relatywizmu odrzuca prawdy i wartości absolutne, zaś prezentowana zmienność ocen i poglądów wynikać może z kontekstu bądź poglądów określonych grup społecznych lub osób. Pozytywny lub negatywny stosunek do innych osób, odmienna ocena określonej sytuacji lub zdarzenia, różniąca się istotnie interpretacja przepisu prawa stanowić mogą przykłady relatywizmu i subiektywizmu. Racjonalność traci uniwersalny charakter wraz z rozproszeniem porządku racjonalnego i w konsekwencji o tym, co jest racjonalne czy irracjonalne, decydują jedynie oceny subiektywne (Kiepas, 2014, s. 42). Modne jest obecnie relatywizowanie dosłownie wszystkiego: kryteriów zdrowia fizycznego, zdrowia psychicznego, wartości i norm moralnych, a nawet statusu i godności osoby ludzkiej (Dziewiecki, 2013, s. 147).

Ponadnormatywna wolność człowieka, której objawami są np. swoboda obyczajowa i bezstresowość życia, wydaje się potwierdzać cechę skrajnego libe-

ralizmu. Postawy skrajnie liberalne akcentują tzw. wolność anarchiczną, rozumianą jako wolność od wszelkich norm, zasad czy zobowiązań. Liberalne rozumienie „wolności” oparte jest na iluzorycznym założeniu, iż można stworzyć społeczeństwo, w którym wszyscy mają prawa, ale nikt nie ma obowiązków. Obserwowana często ignorancja wszystkiego i wszystkich oraz postawy skrajnie roszczeniowe są wyrazem buntu wobec rzeczywistości i zarazem negacją istniejącego ładu i porządku społecznego.

Symptomatyczną cechą społeczeństwa ponowoczesnego jest ambiwalentna postawa wobec ludzkiego rozumu i myślenia. Z jednej strony nadzwyczaj szybki rozwój naukowo-techniczny oraz przeświadczenie o nieograniczonych możliwościach ludzkiego rozumu, z drugiej strony brak zdolności racjonalnego myślenia, beztroška i pustka aksjologiczna oraz tzw. funkcjonalna dysfunkcyjność stanowią zaprzeczenie „głoszonej” potęgi ludzkiego rozumu. Praktycznie „wdrażany w życie” jest rodzaj intelektualnej „schizofrenii”, cywilizacyjno-polityczna poprawność wymaga bowiem, by współczesny człowiek posługiwał się myśleniem naukowym i logicznym w odniesieniu do świata rzeczy (technicznym *sensu stricto*). Natomiast w odniesieniu do własnej rzeczywistości ma prawo kierować się myśleniem magicznym, życzeniowym lub pozytywnym zamiast myśleniem realistycznym i logicznym (Dziewiecki, 2013, s. 148).

Podsumowanie

W minionych epokach człowiek funkcjonował głównie na podstawie tego, kim był oraz jakimi cechami, zdolnościami czy umiejętnościami dysponował. Jego sytuacja zależała przede wszystkim od tego, co osiągnął w pracy nad sobą. On i jego najbliższe otoczenie odgrywali zwykle decydującą rolę w wychowaniu, procesie identyfikacji i socjalizacji, w wyborze filozofii i drogi życia (Podgórski). Obecna szybkość przemian technicznych wymusza konieczność ciągłego dostosowania człowieka do zmieniających się realiów życia i pracy. Powoduje, iż posiadanie określonej wiedzy, kwalifikacji i umiejętności nie gwarantuje długookresowej względnej stałości i stabilizacji zawodowej i życiowej. Źródłem sukcesu staje się m.in. szybkość adaptacji oraz akceptacja wieloaspektowo rozumianej zmienności. Coraz mniej znaczące są: uczciwa praca, realna wiedza i kompetencje. Coraz większego znaczenia nabierają umiejętności w zakresie kreowania własnego wizerunku oraz ponadczasowa metodyka rozwiązywania problemów – sterowania ludźmi. Wiedzę jednostki zastępuje tzw. umiejętność „pracy” w zespole, dysfunkcyjność procesowa – powołanie pełnomocnictwa, uczciwość – tzw. zaradność życiowa, prawda zdominowana zostaje przez techniki negocjacji, półprawdy oraz niedopowiedzenia.

Zaprezentowane cechy osobowościowe człowieka ponowoczesnego stanowią tzw. syndrom skutków przemian cywilizacyjnych. Akcentowane znaczenie techniki w procesach socjalizacji wydaje się dużym uproszczeniem, ponieważ

ukształtowanie skrajnie nieodpowiedzialnych postaw koreluje z liberalizmem wychowania, relatywizmem edukacji oraz socjotechniką konsumpcjonizmu. Kreowane hasła tzw. bezstresowego wychowania, swobody obyczajowej („Róbta, co chceta”) oraz beztroski życia („życie na luzie”) przynoszą efekty w postaci poczucia bezradności i dysfunkcyjności życiowej, braku perspektyw i pustki aksjologicznej.

Literatura

- Borkowski, R. (2001). *Cywilizacja – technika – ekologia. Wybrane problemy rozwoju cywilizacyjnego u progu XXI wieku*. Kraków: Wyd. AGH.
- Czerniachowicz, B., Marek, S., Szczepkowska, M. (2008). Główne uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju przedsiębiorstw przyszłości. W: S. Marek, M. Białasiewicz (red.), *Podstawy nauki o organizacji* (s. 363–392). Warszawa: PWE.
- Daszkiewicz, W. (2013). Kulturowe meandry konsumpcji. *Cywilizacja*, 45, 86–99.
- Dziewiecki, M. (2013). Człowiek i Bóg w ponowoczesności. *Cywilizacja*, 45, 144–159.
- Furmanek, W. (2013). Antropoinfosfera współczesnego człowieka. *Dydaktyka Informatyki*, 8, 49–73.
- Furmanek, W. (2014). Zagrożenia wynikające z rozwoju technologii informacyjnych. *Dydaktyka Informatyki*, 9, 49–71.
- Golka, M. (2008). *Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (dez)informacyjne*. Warszawa: PWN.
- Kęsy, M. (2011). Społeczeństwo informacyjne w rozwoju cywilizacyjnym ludzkości. *Dydaktyka Informatyki*, 6, 74–92.
- Kęsy, M. (2014). Wykorzystanie technologii informacyjnej a zagrożenia „dla informatyki i przez informatykę”. *Dydaktyka Informatyki*, 9, 9–19.
- Kiepas, A. (2014). *Kultura jako czynnik zrównoważonego rozwoju społeczeństwa informacyjnego*. Sosnowiec: Humanitas.
- Podgórski, R. *Kryzys tożsamości współczesnego człowieka w społeczeństwie ponowoczesnym*. Pobrane z: www.opoka.org.pl (15.04.2017).
- Szewczyk, A. (2007). Społeczeństwo informacyjne – nowa jakość życia społecznego. W: A. Szewczyk (red.), *Społeczeństwo informacyjne – problemy rozwoju* (s. 14–46). Warszawa: PWN.